

Begirada eta oroimena mundua erromantizatzeko. Ramon Saizarbitoriaren nobelagintza

Mari Jose OLAZIREGI ALUSTIZA

Novalis poetaren aburuz, Literaturak mundua erromantizatu egingen du. Alegia, munduan egoteko modu bat, mundua sentitu eta ikusteko era bat, iradokitzen digu. Edozein mezu esplizitoz haratago, hortxe kokatzen dute askok literatur irakurleok testuetan bilatzen dugunaren funtsa.

Gaurkoan, Ramon Saizarbitoriaren nobelak ditugu hizpide, gutako irakurle askorengan betiko geratu diren obrak, hain zuzen. Salo honi jarri diogun izenburuan adierazten denez, mundua erromantizatzeko modu hori *begiradan* (lehenengo hiru nobeletan) eta *oroimenean* (azkenengo bietan) oinarritu da, eta hauek izan dira, jarraian zehaztuko ditugun testu-estrategiekin batera, poetika desberdinak testuratzeko egileak eskura izan dituen abiapuntuak. Has gaitezen, hortaz, azterkizun ditugun nobelek eragin dizkiguten irakurketak azaltzen, egileari eta bere garalari buruzko hainbat datu eman ondoren.

1. Egilea: Ramon Saizarbitoria

Ramon Saizarbitoria Zabaleta Donostian jalo zen, 1944ko apirilaren 21ean. Batxilergo ikasketak Donostia eta Gasteizen burutu ondoren, Ekonomia eta Soziologia ikasi zuen Friburgon (Suitza). 1975

Inguruan Donostiako *S/IS* Informazio eta Dokumentazlogunean hasi zen lanean eta gaur egun bertan dihardu zuzendari. Horretaz gainera, *Gaur Soziologia Azterketa* taldean ere lan egin zuen. Gizarte-zerbitzuen inguruko argitalpen ugari kaleratu du (besteak beste, *Perinatalidad y prevención* liburu mardula 1981ean) eta ibilbide profesional honengatik Eusko Jaurlaritzak I. *Sustatu Saria* eman zion 1994an. Hala ere, bere ibilbide literarioa dugu, zalantzarik gabe, euskal nobela modernoaren zutabeak eraldatu dituena eta gure nobelagintza Europako korrante eta norabideetara errenditu duena. *Lur* eta *Kriselu* argitaletxeetako kidea izan zen eta *Ustela* edo *OH Euzkadil* aldizkarien sortzaileetakoa ere bai. Honetaz gain, egunkari (*Euskaldunon Egunkaria*, *El País*,...) eta aldizkari desberdinetarako ere (*Zeruko Argia*, *Jakin*,...) idatzi du.

2. Bere garaia.

R. Saizarbitoriaren belaunaldiari "64ko belaunaldia" deitu izan zala, urte horretan argitaratu baitzuen Gabriel Aresti poeta bilbotarrak (1933-1975) bere *Harri eta Herri* ezaguna eta euskararen batasuna bultzatu zuen Baionako Biltzarra ere urte horretan izan baitzen.

Jakina denez, 60ko hamarkada aldaketa eta gatazka ugariaren garaia da Euskal Herrian. Demografiari dagokionez, 1950etik 1960ra euskal biztanleen hazkunde-tasak % 2,07 egin zuen gora urtero. Ekonomia eta Industriak garapen handia izan zuten garai haletan. 1955-75 bitartean, gizarte industrializatu bat gorpuztu zela esan genezake. Horretarako, funtsezkoa gertatu zen emigrazioaren eragina (1950-1975 bitartean 484.420 pertsonak emigratu zuen Euskal Herrira). Honen guztiaren ondorioz, Barne Produktua % 270 lgo zen.

Guztiarekin ere, garai oso nahasia izan zela esan behar dugu eta horrela, 1956-1975 urteetan lan-gatazkatik frankismoaren aurkako borrokara pasa zirela euskal hiritarrak. Erregimenaren azken garailetan langile-mugimendua areagotu egin zen. Protesta hauek salaketa eta beste marko politiko baten aldeko aldarrikapena bihurtu ziren. Finean, Euskal Herriari nortasun kultural oro ukatzen zion erregimen frankistaren aurka joatea zen ekintza guztion xederik nagusia.

Badira zenbait gertakari garai honetan egin ziren aurrerapausoak laburbiltzen dituztenak:

- Urte horietan sendotu eta ugaritu ziren urte batzuk lehenago etxe partikularretan eta klandestinitatean sortu ziren ikastolak. 1960an 60 ikasle bakarrik bazebiltzan ikastoletan, 1978-9 ikasturterako 53.268ra igo zen kopurua.
- 60ko hamarkadan finkatu ziren (batez ere 1968ko Arantzazuko Bileraren ostean) euskara batuaren zutaberik nagusienak.
- Euskalduntze-Alfabetatze mugimendua ere garai horretanxe kaleratu eta indartu zen (1966an Euskaltzaindiari alfabetatze kanpaina martxan jartzeko eskatzen zala).
- Euskal kantagintza berria ere, *Ez dok amairu* bezalako taldeen eskutik, garai hartan indartu zen.
- 1959an ETA sortu zen.
- 1965ean egin zen lehenengoz Durangoko Euskal Liburuaren Azoka.
- Euskal liburugintzari dagokionez, 1960-75 urteetan argitaratzen zen % 41,50a literatura zen (lehenengoz liburu erlijiosoari protagonismoa kenduz). Datuok ikusita, euskal liburu funtzionalaren aldeko apustua egin zuten garaioko argitaletxeek eta bereziki, Irakaskuntzaren aldekoa. Guztia-rekin, ahula zen benetan garaioko argitaletxe egitura, eta momentuko kezka eta aldarrikapenen adibide ditugu 1969an R. Arregik argitalpen politika sendo baten beharraz esandakoak (Ik. *Jakin* 34, 1969, 7-8).¹

Ingurune honetan, euskal argitaletxe berriak (*Etor, Gero, Lur,...*) eta lehenago sortutako aldizkariak (*Jakin, Zeruko Argia, Anaitasuna,...*) sendotu egin ziren. Dakusagunez, berrikuntza-garaiak dira, besteak beste, lehenago aipatu dugun G. Arestiz gain, K. Mitxelena filologo ospetsuak (1915-1987) edo J. Oteiza (1908-) eskultore ezagunak eragindako berrikuntza urteak, hain zuzen.

R. Salzarbitoriak berak 1991n Iruñean egin zen VIII. *Galeuzcan* adierazl zuenez, bere belaunaldiak aurrekoen literatura berritzeko asmoarekin idatzi zuen. Besteren artean R. Salzarbitoria, X. Kintana,

---

(1) Ik. J.M. Torrealdai, 1983, "Gerraosteko liburugintzaz oharrak. Euskal liburuaren bide luzea", *RIEV* 28, 1983ko urtarrila-ekaina, 47-60

I. Sarasola, A. Urretabizkala, R. Arregi eta X. Lete biltzen zituen lagun-talde hau, ez zen soziologikoki euskalduna, hau da, euskara ez zen beren eguneroko jardunaren oinarria. Frankismoaren debekuak eta zapalkuntza-politikaren ondorioak jasaten zituen belaunaldiaz mintzo garela esan behar da. Hori dela eta, garaiko egoera eta gabeziek bultzatuta ekingo dio Salzarbitoriak idazteari. Egileak berak behin eta berriro adierazi duenez, "akzidentez" hasi zen euskaraz idazten, bere garaiko euskal literaturaren pobrezia eta beharrak gaurkotzeko asmoz.

Alabaina, egile hauen kasuan konpromezu literarioak ez zuen literatura konprometituaren aldeko apusturik ekarri. Konpromezua hizkuntza-aukeraketari zegokion, beren xederik nagusia garaiko irakurleen beharrei erantzungo zien literatura idaztea baitzen. 80ko hamarkadara arte itxaron beharko dugu, euskal literatura-irakurleria ugarituko duten lege-baldintzak bete daitezen. Aro demokratikoa deltu izan zalon honetan, 1979an onartu zen Autonomia Estatutuak eta 1982ko Elebitasun Dekretuak, euskararen koofizialtasuna erakarriko dute, eta irakaskuntzaren abaroan sortutako irakurleria gaztea ugalduko.

3. Euskal nobelaren bilakaera XX. mendean.

Salzarbitoriak gaur arte argitara eman dituen bost nobeletatik, lehenengo hirurek *-Egunero hasten delako* (1969), *Ehun metro* (1976) eta *Ene Jesus* (1976)- garaiko nobelagintzaren panorama erotik aldatu zuten. J. M. Lasagabaster irakasle eta kritikoaren esanak errepikatuz, Salzarbitoriaren nobelek euskal literatura modernitatearen atarian jarri zutela esango dugu.

Alabaina, zer esan nahi dugu Salzarbitoriaren nobelak modernoak direla esaten dugunean? Modernitatea, kasu honetan, nobela bera ulertzeko moduari dagokio. Laburki esanez, nobelaren idazketari garrantzia ematen dion ikuspuntu berriaz mintzo garela esango dugu. Jean Ricardou idazle frantsesaren esanak bere eginez, Salzarbitoriarentzat, nobela bat idaztea ez da abentura desberdinen kontaketa murgiltzea, idazketaren beraren abenturan barneratzea baizik.

Idazle donostiarraren nobelek, berritasun nabarmena ekarri zioten euskal nobelaren bilakaerari. Askotan esan denaren kontra, kon-

tua ez da Txillardegiren nobelek berritasun tematikoa eta Salzarbitoriarenek berritasun formalak ekarri zutela, gakoa nobelagintza bera ulertzeko moduan legoke. M. Butor-ek gogoratu bezala (ik. *Répertoire* (1964)), nobela egiteko modu bakoltzaren oinarrian, mundua ulertzeko modu bat ere badago. Alegia, idazmolde bakoltza hertsiki lotzen zaiola nobelan iradokitzen den munduari. Hori onartuz, literatura lan ororen ezaugarri formalak eta ezaugarri tematikoak elkarri lotuta agertzen dira, eta ez litzateke egokia izango testu bat malla batean modernoa dela esatea, eta beste batean (kontamoldeei dagokien mailan, esateko) ezetz.

Hori onartuz, zuzenagoa litzateke I. Aldekoak berriki iradoki duen moduan (1998), *Leturiaren egunkari ezkutua* (1957) nobelak euskal nobela modernoaren hasiera zedarritu zuela esatea, nobela existentzialistaren ildotik antolatutako testu horretan ordurartean indarrean zegoen ohiturazko euskal eleberria baztertzen baita. Txillardegiren nobela ez zen berria mundu urbanoa irudikatzen zuelako edo lehenengo heroe problematikoa testuratu zigulako bakarrik, nobelaren beraren egitura ere berrizalea zen, lehenago esandakoaren ildotik, *Leturiaren egunkari ezkutua*-ren oinarrian dagoen unibertso literario gatazkatsua molde berriz soilik adieraz baitzitezkeen. Sartre-ren *La Nausée*-n (1938) erabilitako teknikak bere eginez, biltzalearen mozorropean ezkututzen den instantzia narratibo horrek istorioaren beraren denbora testuratzeko modu berria ere bazekarkigun. Pertsonaia nagusiaren arabera antolatutako gertakarien aurkezpen kronologikoa zen, finean, nobelak eskaintzen zigun emari berria. Urtaoen araberako denboraren antolaketa tradizionalaren oinarrian, igarotako denboraren testuratzeari Leturiari adierazgarriak zailkion bizikizunak soilik alpatuz egiten da. Horregatik, ez du gehiegi axola udari dagokion atalean gertatutakoen berri ez izatea edo epe hartan hiru hilabete baino gehiago igaro zirela jakitea. Pertsonaia antolatzen du nobelari dagokion aurkezpen kronologikoa, berarentzat garrantzia duten pasadizoak soilik azpimarratuz. Esan beharrik ere ez dago, planteamendu hau zein urruti dagoen nobelako gertakari guztiak Jainko baten moduan antolatzen zizkigun ohiturazko nobeletako narratzaile orojakilearengandik. Arrazionalismoaren eta positibismoaren itzalean mundua guztiz menderagarria zekusan, gizakiari kontamolde tradizionala, lineala, bazegokion, bi mundu-gerrak jasan dituen gizaki etsituak bere esistentziaz abiatuz egin beharko dio aurre ulergaitz eta krudela bilakatu zalon munduari.

Hori onartuz, eta egun W. Kryszynski-k² eta bestek diotenaren

lidotik, modernitate desberdinez mintzo gaitzeko, XIX. mende erdialdetik gaur arte nobelak izan dituen berrikuntzaldi desberdinez. Nagusia, noski, XX. mende honen hasieran gailurrera iritsi zen *Modernism* europarraren emariek osatzen dutena izango litzateke. Alegia, Proust edo Woolf-ekin denbora kronologikoa gizakiaren barne denborarekin irauli zuena, edo Dostolevski eta Kafkarekin giza-esistentziaren absurdoa salatu zuena, edo kontaketa buruzko hausnarrak Flaubert-ekin hasi eta Joyce edo Beckettengaino hedatu zuena. Modernitate guztion artean, Saizarbitoriaren nobelagintzak mende honen erdialdera Frantzia sortu zen *Nouveau Roman* delakoarekin lotzen gaitu.

4. Saizarbitoriaren ibilbide literarioa.

Berriki egin dioten elkarrizketa batean (ik. Leer, 1999ko uztaila-abuztua), Vargas Llosa idazle hegoamerikarrak baleztapen delgarria egiten zuen: nobela bat idazteko anbiziosoa behar duela izan idazleak. Alegia, genero honek formari buruzko hausnarketa eskatzen duela eta unibertso literario guztia ongi lotzeko abilezia. Arrazola duela esango genuke eta hortik jarraituz, Saizarbitoria nobelagile anbiziosoa dela esatera ere ausartuko ginateke. Ondoren ikusiko dugun moduan, bere salo bakoitzaren oinarrian berrikuntza-ahalegin nabarmena egin du egile donostiarrek, eta esperimentatzeko joera honi atxekiz, poetikoki ausartak izan diren idazmoldeetan barneratu delakoan gaude.

Saizarbitoriarentzat nobela, ezer baino lehen, bilakuntza da, hau da, esperimentaziorako eta zerbait berria esateko ballagarria zaigun tresna literarioa. Hau dela eta, Frantziako *Nouveau Roman* deritzonaren abiapuntua egingo du bere. *Éditions de Minuit* argitaletxearen inguruan bildu ziren idazleok, istorioak kontatzearen ezintasuna defendatzen zuten. R.M. Albérès kritikoaren aburuz, *Nouveau Roman* delakoak 1954-1959 urteetan iraun zuen eta edukia/forma arteko bereizketa gaitzetsi zuen. Egile hauen iritziz, gizakia mundu absurduan bizirik da, gero eta ilunagoa eta ulergaitzagoa bihurtu zailen mun-

---

(2) ik. Krysinski, W., 1998, *La novela en sus modernidades. A favor y en contra de Bajtin*, Madrid, Ed. Iberoamericana.

duan. Horregatik, nobela bat idazten dugunean, ezinegon hori modu egokian adierazi behar dugu. Talde honetako partaldeentzat, kontamolde berriak probatzeko generorik aiposena bilakatu da nobela XX. mendean.

50eko hamarkadan bizitzaren zentzugabekeria bizl duen biztanle hiritarrak ingurune latzean kokatuta ikusten du bere burua. Behiala aurrerapenei esker menderagarria zeritzon mundua, bat-batean uler-galtza bihurtu zail. Inguruan duena behatzen saiatuko da, eta hauxe da hain zuzen, nobelagintza berri hau gehien definituko duen alderdi teknikoak: etengabe objektu batetik bestera mugitzen den narratzailearen begirada. Ezaugarri honengatik, *Nouveau Roman*-i "begiradaren eskola" ere deitu izan zail, eta talde honetako A. Robbe Grillet idazle ezagunak zioen bezala, "nire begiradaren subjektibotasunak munduan dudak egoera definitzen laguntzen dit" (ik. *Por una novela nueva*, 1973, Seix Barral, 88.or.).

Plateamendu literario honetan sartuko genituzke Saizarbitoria-
ren aurreneko bi nobelak. Lehenengo euskal nobela modernoa del-
tua izan zen *Egunero hasten delako*-n (1969), etengabe txandakatu-
doazen bi plano desberdinetan aurkezten zaizkigu gertakariak. Bate-
tik, abortatu nahi duen ikasle gazte baten istorioa kontatzen zaigu
(Gisèle Sergier deritzonarena, hain zuzen) eta bestetik, pertsonala
ezezagun batek tren-geltoki batean nahiz telefono-kabina batean so-
laskide ezezagunekin dituen elkarrizketek osatzen duten planoak. Pla-
noen erabilera hau iraunkorra izango da egile donostiarren nobela
guztietan, eta honen ondorioz, plano desberdinak elkarrekin konbi-
natu eta lotzeko gai den irakurle gogotsua eskatzen dute testuok.
Irakurleak, filme muntatzaila bailitzan, narratzaileak eskaintzen di-
zklon plano desberdinak muntatu eta konbinatzen ahalegindu behar-
ko du.

Ezin esan, nobela honek barneratzen dituen hari tematikoek ere
berritasunik ekarri ez zutenik. Besteren artean, *Egunero hasten dela-*
ko-n, arrazakeria eta matxismoa ("Lehendabiziko aldiz, emakume
beltz bat Estatu Batuetako Kongresoan", 1997: 107) eta birjintasu-
naren inguruko eztabalda aipatzen dira (1997: 101), baina guztien
artean, dudarik gabe, abortoaren gaita da garrantzitsua dena. Nobelaren
148-152 orrialdeetan transkribatzen diren *Le Temps* aldizkariko pa-
sarteek, abortoak gizartearen eragiten zuen kezka irudikatu nahi digute
fikzioan. Honengatik guztiagatik, nobela hau argitaratu zen garaia

hertsiki lotuta dagoela esango dugu eta gorago alpatu dugun bezalako erreferentzia batek, 1942an desagertu zen *Le Temps* egunkariari baino gehiago, J.P. Sartrek, Simone de Beauvoir eta bestek 1945ean sortutako *Les Temps Modernes* aldizkaria gogorazi nahi digute. Feminismo garaikidearen altzindari jotzen den Beauvoir-en *Le deuxième sexe*-k (1949), emakume "egin" egiten garela baleztatu zuen, "jalo" ez, eta nobela honetan feminismoaren aldarrikapen nagusienetakoa, abortatzeko eskubidearena, da hizpide.

Beraz, abortoaren gaia 60ko hamarkadan puri-purian zegoen gaia da. Horren adibide dugu, J. Juaristik gogorazi bezala (1987:125), 1968ko udan kaleratu zen *Humanae Vitae* entzikilka polemikoa edo garal hartako filme berritzaileenetan arazoak zuen protagonismoa³. Horiekin batera, etengabe kaleratzen hasi ziren abortoaren aldeko manifestuak gogoratu nahiko genituzke, eta bereziki, 1971n 343 emakumek sinatu zutena. Emakumeok guztiok abortatu egin zutela aitortzen zuten eta zerrendakideen artean, lehenengoa, S. De Beauvoir bera izan zen. Abortoa Frantzian 1975 arte legeztatu ez bazen ere (Espainian 1985 arte), guztiz esanguratsua izan zen 1972an Bobigny-n egin zen epaiketa, zeinetan Gisèle Hallimi abokatu ospetsuak Michèle Chevallier gaztearen kasua defendatu baitzuen. Saizarbitoriaren nobelako protagonista hiru urte lehenagokoa bada ere, ezin esan irakurlearen begietara izenaren aukeraketa axalekoa suertatzen denik.

Alpatutako hari tematikoez gain, nobelan egiten diren erreferentzia literario eta filosofikoak azpimarratu nahiko genituzke. J. Prévert poeta surrealista (1997:67) edo A. Huxley (1997:143) idazlearekin batera, J.P. Sartre (1997:101) eta M. Heidegger (1997:104) filosofo existentzialistak alpatzen dira, 60ko hamarkada amaitzera zihuan urte haletan jarraitzaile ugari zituzten izenak, ezbairik gabe.

Baliabide teknikoel begiratu gero, bi planoetan kausi ditzakegun kontamoldeel egin nahiko genieke erreferentzia jarraian. Istorio nagusia, hau da, Gisèlerena ikuspuntu guztiz objektiboz dago kontatuta. C. E. Magny-k "kontaketa behaviorista" delitu zion honetan (cf. *L'âge du roman américain*, 1948) etengabe mugituz doan foko

---

(3) Ik. Monterde, J.E. & Riambau, E., *Historia general del cine. Nuevos Cines (Años 60)*, Cátedra, 1995, 163.

batek aurkezten dizkigu protagonista nagusiaren Joan-etorriak. Tren-geltokiko berritsuaren plano, ordea, elkarrizketa moduan dator transkribatuta, baina oraingoan, A. Camus idazle frantsesak *La chute* (1956) nobelan egin zuen moduan, berritsuaren jarduna bakarrik begitantzen zaigu. Itxuraz inongo harremanik ez duten bi plano hauetan, garaiko ideologia eta ikuspuntuak aurkezten zaizkigula esango genuke. Bukatzeko, kontamoldeez gain, kronotopoaren, hau da, denbora-espazioaren tratamendu moderno nabarmendu nahiko genuke. Istorioa gertatzen den fikziozko bi hiri nagusiak zinemaren eragina bere egin zuen J. Dos Passos-en *Paralelo 42* (1930) nobelan erabilitako estrategiaz deskribatzen zaizkigu: kaleetako denden izenak, egunkarietako iragarkiak,... zuzenean transkribatuz, inongo abisurik gabe. Baliabide bera darabil narratzaileak bederatzigarren kapituluari iragaten den denbora aditzera emateko: "Roamer" erlojuan minutuak aurrera egiten duten heinean, protagonistaren irteerak irauten duena jakin dezakegu.

1976an argitara eman zuen *100 metro-k* aurreko nobelak sortu zituen igurikimenak bete zituen. Bigarren nobela honek aurrekoaren arrakasta gairatu egin zuen eta honen frogagarri ditugu orain artean izan dituen lau itzulpenak (gaztelania, frantsesa, Ingelera eta italierara itzuli dute) eta kaleratu diren hamar argitalpenak.

Alabaina, nobelaren plano nagusia Donostiako Konstituzio plazan poliziarengandik iheska dabilen ETAKide baten azken ehun metroen kontaketa izateak, nobela honen irakurketak baldintzatu zituen. Jon Juaristi kritikariak esan duen bezala (1987), euskal literaturaren historian gaizki ulertutako nobelarik bada hau izan da, izan ere, nobelaren lehenengo argitalpena bahitu eta zentsuratu zuten poliziek eta nobela honetan euskal nobela abertzalea ikusi zuten irakurleek ez zuten, inondik ere, narratzaileak bertan egin zuen ahalegin objektiboa ulertu.

Gauzak horrela, horrelako interpretazioetan egilearen nobelagintzaren oinarrian dagoen poetikaren kontrakoa azaleratzen dela uste dugu, izan ere, R. Salzarbitoriaren ibilbide literarioan literatura ez baita zernahi mezu ideologiko defendatzeko gunea izan. Honek ez du esan nahi, noski, egilearentzat literaturak berehalako funtziorik ez duenik, eta halaxe azpimarratu nahi izan zuen Salzarbitoriak berak *Ene Jesus* (1976) nobelari egin zion epilogoan. Bere aburuz, literaturak ezer baino lehen, sentsibilitateak hezitzen ditu eta zentzu hone-

tan, bizitzari buruzko ikuspuntu berria da testuan azaleratzen zaiguna. Arazoa, seguraski, nobelari berezko zalon errealtatearen irakurketa literarioan legoke. Hau da, nobelak (gehienetan) ezinbesteko du errealtate batetik abiatzea ondoren bere adierazkotasun ahalmen osoa zabaltzeko. Alabaina, irakurlearen esku geratzen da, narratzaileak eskaintzen dizkion baliapide testualei esker, nobelaren oinarrian dagoen unibertsoa gaindituz horren gaineko begirada literarioa antzematea.

Baina irakurketa desegokien kontuez gain, bada bigarren nobela honen kasuan, azpimarratzea merezi duen beste ezaugarri bat, zinearen eraginari dagokiona, hain zuzen. Ez da kasualitatea nobela hau izatea Salzarbitoriaren nobelen artean zinera eraman den bakarra. 1985ean Alfonso Ungríak nobelan oinarritutako filmea plazaratu zuenean, askoz lehenagotik genekien gauza batez ohartarazi gintuen: *100 metro*, irakurri baino gehiago, ikusi egiten den nobela dela. Bertan aurkitzen ditugu ihesaldiaren plano *panoramikoak*, bertan iheslearen baitan gertatzen denaren *lehen planoak*, ... istorio nagusia bera *ralentí*-an kontatutako *travelling* luzetat jo genezake. Eta guztiaren oinarrian, plano desberdinen txandaketa gisara antolatutako kapituluak. Salzarbitoriak muntatzaile bihurtu gintuen nobela honekin.

Egia esan, ezaugarriok guztiok ez dira inondik ere harritzekoak, baldin eta lehenago esan dugun moduan, *Nouveau Roman*-en oinarrian dagoen poetikari begiratzen badiogu. Mugimendu honetan barneratzen diren idazleek hizkuntza optiko eta guztiz deskribatzailea erabili zuten beraien nobeletan eta Fenomenologiaren ideiak bere eginez, gizakia eta mundua aldentzen duen oro deuseztatzea bilatzen zuten. Horregatik, ez da sinesgaitza suertatuko *Nouveau Roman*-eko egile asko 50eko hamarkadaren azken urteetan indartu zen *Nouvelle Vague* mugimendutik hurbil ibiltzea, eta hau horrela izanik, zenbait idazlek, A. Robbe-Grillet eta M. Duras-ek kasu, *ciné roman* direlakoak plazaratzea 60ko hamarkadan. Adibide gisara, hortxe dauzkagu Robbe-Grilletek *L'Année dernière à Marienbad* (1961) eta *L'Immortelle* (1963) nobelak, ekintza narratiboak ikuspuntu zinematografikoz aurkezten dituztenak.

Horretaz gain, *100 metro* nobelan hainbat baliabide literario aurkituko ditugu. Gaztelania eta euskararen erabileraz bat, denboraldaketak eta narratzailearen ikuspuntua izango dira, seguraski, no-

belaren ekarpenik nagusienak. Estrategia guztiok XX. mendean nobelagintzak urratutako aurrerapausuen adibide ditugu.

Ihesak irauten duen hiru minutuak testuratzeko, narratzaileak nobelaren lehenengo bost kapituluak erabiltzen baditu, protagonista-
ren heriotzaren ostean pasatzen diren 53 minutuak testuratzeko, nobelaren sei garren kapituluak bakarrik darabil kontalariak. Denbora kronologikoari denbora psikologikoa kontrajarriz (M. Proust-en lanen ostean "denbora proustiarra" deitua), erreplikapen eta oroitza-
penekin eteten den denbora azaleratzen zaigu nobelan. Hala ere, aso-
ziazioaren teknikari esker lehenaldiaekin lotzen gaituzten elemen-
tuak (giltza, odola, heriotza), ez dira, M. Prousten kasuan bezala, zapo-
re eta usaimenarekin lotuta dauden sentsazioetan oinarritzen, objek-
tuen forma edo itxuretan baizik. Modu honetan, iheslearen iraga-
na berreskuratzuz, heriotzera garamatzen denbora suntsitzailea gelditu egiten da nobelan.

Ikuspuntuari dagokionez, iheslearen plano nagusia istoriotik kanpo dagoen narratzaile batek fokalizatzen eta gertakariaren plano zabalak eskaintzen dizkigu. Ikusmira zabal hauek hirugarren pertsona narratiboa erabiliz garatzen den kontaketa lortzen ditugu. Gertakaria tragikoagoa bihurtuko luketen iheslearen izen-abizenak saihestu eta protagonisten desplazamenduak distantzia osoz aurkezten zaizkigu (ik. "ihesle", "jarratzaile", "pivot" hitzak). Ikuspuntu objektibo edo behaviorista deritzon hau protagonistaren kontzientziaren solas ezkutua azalerratu nahi digun bigarren pertsona gramatikalkaren erabilerak eteten du. M. Butor-en *La Modification* (1957) nobelaren ostean hedatu zen kontateknika honekin, heriotzaren ikuspuntu arras fisiologikoa aurkezten zaigu, baina hori bakarrik ez, irakurleok iheslearen solasaren hartzaile testualak bihurtu ere bai. Esan beharrik ez dago, bigarren pertsonan antolatutako kontaketa honek izugarritzko indar narratiboa duela, azken batean, iheslearen ezinegona barne-elkarrizketa gatazkatsuen bidez aurkezten baitzaigu. Horregatik dauka hainbesteko indarra iheslearen planoak, W. Faulkner edo J. Rulforen narrazio batzuetan bezala, bigarren pertsona horrek protagonista hil ondorenean ere "hor" egotera behartzen, gaituelako irakurleok.

Beraz, 100 metro "collage" moduan tartekatzen diren testu desberdinen batura baino zerbait gehiago da, koadro kubista bat ikuspuntu anitzen batura baino gehiago den bezala. Egilearen konta-

keta objektiboa eteten duten egunkari, gida turistiko, kanta edo kaleko iruzkinek, nobelaren ahoys aberastasunaz haratago, garalko giro politiko bortitza gogorarazten digute. Ezin dugu ahaztu, euskararen egoera diglosikoa salatzen duten pasarteez gain, garalko errepresio politikoa eta euskal izaera kultural oro ukatzen duen erregimena daudela oinarrian, eta horregatik, ezin da ukatu, nobela honetan ere garalko egoeraren oihartzun ugari kausi dezakegula. Horrela ulertu nahi genituzke, ikastolen hastapenak gogorarazten dizkigun *Xabiertxo* (1925) liburuari egindako erreferentziak edo nobelaren zenbait kapitulutan errepikatzen den kantak: "It turns the earth, it turns with its trees, its gardens... its houses...". Azken hau, J. Prévert poeta surrealistaren *Paroles* (1949) liburuko "Le Chanson dans le sang" (Odolezko kanta) izeneko kanta dugu. J. Kosmak jarri zion musika 1936an eta besteren artean, J. Guidonik edo Joan Baez-ek kantatu izan dute, kantagintza aldarrikapen politikoak egiteko bide garrantzitsua izan zen garai haletan. Kanta honetan iradokitzen den krudelkeriak eta basakeriak ihesleak bere patu tristearen aurrean duen bakardade tragikoa areagotzen dute. Azken batean, nobelako iheslea bakarrik dago eta inguruan duena, gizarte gogor eta indiferentea besterik ez da.

Salzarbitoriaren lehenengo bi nobelek irakurleen artean arrakasta izan bazuten, hirugarrenak, *Ène Jesus* (1976) nobelak, harridura sortu zuela esan genezake. Nobela honek *Kritika Saria* lortu zuen 1982an, baina, hala ere, 3 argitaraldi bakarrik izan ditu gaur arte. Honen guztiaren zergatia, nobelaren beraren nolakotasunean dagoela esan genezake, izan ere, nobela honekin aurrerapausoa eman baitzuen Salzarbitoriak bere bilakaera literarioan, aurrerapausu ausartegia garalko euskal irakurleentzat, egilearen eta irakurleen arteko itunak (ik. J.P. Sartre-k bere *Qu'est ce que la littérature?* (1948)) ez baitzuen oso ongi funtzionatu. *Ène Jesus*-ek aurreko nobelek baino partaidetza handiagoa eskatzen zion irakurleari, eta istorio osotu eta bukatua eskaini ordez, behin eta berriro eteten zen kontakizuna aurkezten zitzaion. Askoren iritziz, egilearen nobelarik trinko eta erakargarriena den honek, irakurle bat baino gehiago harritu du bertan inongo istoriorik ez zaiola kontatzen ikusi duenean. Ikuspuntutz aldatu behar da horrelako nobela bat irakurtzean, istorioen ezintasun horrek mende hasleratik Arte mailan egindako aldakuntzez oihartzunik ematen baitigute.

Nobelaren elementurik oinarritzkoenak (istorioa, espazioa, denbora, pertsonalak) nabarmen murriztu eta zehazgabeak suertatzen dira hirugarren nobela honetan. Bertan kontatzen zaiguna ohean datzan pertsonala batek denbora pasatzeko asmoz asmatzen dituen istorioez osatutakoa dela esango genuke. Pertsonaia honen izena ezezaguna zaigu, eta bere deskribapenek ez digute bere izaerari buruzko xehetasun handiegirik ematen. Dakigun gauza bakarra da eritetxe edo eroetxe bateko horma akoltxatundun gela batean datzala. Ez dakigu nobelan zenbat denbora pasatzen den eta espazioei dagokienez ere, zehazgabetasuna da nagusi. Pertsonaia desberdinekin etengabe asmatzen dituen istorioen erreplikapen etena da azkenean nobelaren istorio mallako edukia osatzen duena.

Kontaketa bera hizpide bihurtzen duen nobela-mota honi *meta-nobela* deritzo. Istorioak kontatzea ezinezkoa bihurtu da eta hauxe da, hain zuzen, nobela honetan aditzera eman nahi zaiguna. Protagonistak behin eta berriro egiten dituen ahaleginetan, hizkuntzak berak etengabe traizio egiten diola ikusten du, azkenean, nahi gabe ere, betiko istorioak erreplikatzu amaitzen baitu. Ezintasun honen ondorio literarioari *isiltasunaren poetika* deitu izan zailo eta nobela honen kasuan Samuel Beckett Irlandarraren *Malone meurt* (1951) nobelarekiko antzekotasunak dudagabeak dira. Berdin dio nobela idatzi zuenean Saizarbitoriak alpatutako nobela irakurri gabe izatea, bi testuen oinarrian dagoen poetika eta izpiritua bera baita. Irlandarraren nobelan bezala, Saizarbitoriarenean antiheroiak dira nagusi eta pertsonaien behin-betiko mututasuna bihurtzen da azkenean zilegizko irtenbide bakarra. Hortik aurrerakoak, egile bakoitzaren berezitasun literarioak izango lirateke, eta dudarik ez dago, egile donostiarren nobela askozaz ere fragmentarioagoa, formalki berriagoa dela egile Irlandarrean baino.

Gaurtik begiratuta, benetan alpagarria deritzogu Saizarbitoriak urte gutxitan egindako bilakaera literarioari. Bere lehenengo hiru nobelak Flaubert-ekin hasten den idazketaren hausnarketa helburu duen nobelagintzarengandik gertu egon arren, bada jauzi estetiko nabarmenik *Egunero hasten delako* eta *Ene Jesus*-en artean. Kritikoek *modernitate* eta *posmodernitate* arteko lehia gisara definitutakoa dakusagu bertan. Alegia, Barth-ek eta bestek adierazi duten moduan, metaliteraturak ematen dio amaiera XX. mendeko erdialderainoko tradizio literarioari. Inguruko herrialdeetako literatura gehie-

netan 60ko hamarkadan ematen den hausturak (*Tel Quel* taldeko P. Sollers eta besterekin Frantzian edo 68ko belaunaldia deritzonarekin Espainian (J. M. Guelbenzu, L. Goytisolo,...) krisialdi poetiko berrian murgildu zuen literatura. Ordutik aurrera gailentzen joango den intrigaranzko itzulerak, esandako guztia esanda dagoela jakin arren, begogoratu egin behar egin dela iragarriko digu. U. Eco-ren adibide barregarria gogoratuz, posmodernitatea pertsona bati "maite zaitut" esan nahi diozunean "Corin Telladok esango lukeen moduan, maite zaitut" esan behar izatea da. Alegia, esaten/Idazten den oro testuar-teko tradizio unibertsalean sartzen dela ohartzea.

1995ean, 19 urteko isilaldiaren ondoren, Salzarbitoriai *Hamaika pauso* nobela argitaratu zuen (gazt.: *Los pasos incontables*, Espasa-Calpe, 1998). Gaztelaniara itzuli duen Jon Juaristi kritikari eta irakaslearen iritziz, nobela hau bere belaunaldiaren nobela handia da. *Kritika Saria* lortu zuen 1995ean eta gaurdaino hiru argitalpen izan ditu.

Nobelak barneratzen duen istorioa oso sinplea da itxuran: istorio barruko narratzaile batek, Iñaki Abaltua deritzonak, *Hamaika pauso* izeneko nobela idazteko egiten dituen ahaleginak kontatzen dizkigu. Alpatutako nobela honetan, Daniel Zabalegi protagonistaren fusilaketa da kontagai, eta testuan zehazten diren ezaugarri eta xehetasu-nengatik, 1975ean fusilatutako Anjel Otaegi ETAKidearen eraldatze literarioa soma daiteke bertan. Istorioa, beraz, 1973 inguruan hasten da eta 1984an ETAK Angel Casas senadorea hiltzen duenean amaitu. Harrigarria da nola, istorio nagusiak aurrera egiten duen heinean, Iñaki Abaltua protagonista esku artean duen *Hamaika pauso* nobelako Zabalegi protagonistaren patuarekin endredatzen doan. Finean, biek heriotza eta bakardadea ezagutuko dituzte beren bizitzen amaieran: bata fusilatuta hilko da, besteak, bere buruaz beste egingo du.

Alabaina, Salzarbitoriaren laugarren nobela honetaz esan dugunak ez du, inondik ere, testuaren beraren konplexutasuna aditzera ematen. Istorio mailan gertakari nagusienak lehenenago alpatu ditugunak badira ere (hau da, Iñaki Abaltua protagonistak *Hamaika pauso* izeneko nobela idazteko egiten dituen ahalegin eta saloak) egile donostiarraren testu honek izugarritzko aberastasuna du kontaketa mailan. Oraingoan ere, ez da gertakizunen kronologia errespetatzen eta istorioz kanpo dagoen narratzaile orojakileak etorkizunean gertatuko denaren iragarpen ugari ematen digu. Hau dela eta, nobela honetan, aurrekoetan bezala, atzeranzko/aurreranzko anakroniak dira

nagusi. M. Proust nobelagile frantseraren ekarpen nagusienetakotzat jotzen den denbora narratiboaren eraldatze eta erabilera honen ondorioz, barne-denbora, memoriari dagokiona beraz, da nagusi nobela honetan. Behin eta berriro alpatzen den Claude Simon idazleari egozten zalon "memoria plater hautsi bat da" baleztapenak ongi baino hobeki laburbiltzen du narratzailearen ahaleginek duten xedea. Modu honetan, belaunaldi baten iragana da, apurka-apurka testu honetan azaleratuz doakiguna.

Iragan hori testuratzeko, lotura gisara jokatzeko duten elementuez ballatzen da oraingoan ere narratzailea. Hala ere, nobela honetan elementu sinboliko horien berezotasuna (Danielen zapatak, erloju suizarra,...) ez datza dastamen, usalmen edo ukimen sentrazioetan, ezta objektuen ezaugarrietan ere (100 metro nobelan bezala). Hitzak beralek ditugu kasu honetan, iraganeranzko jauzi narratiboak balmentzen dituztenak. Azken batean, fusilatua izatera doanaren bakardade eta horrorea da nobelaren gune tematikoa bilbatzen duena, eta horretarako, heriotzaren gala azpimarratzeko, hainbat idazle, soziologo, filosofo edo musikaririk heriotzaz idatzitako obrak alpatzen dira hizkuntza desberdinetan. *Hamaika pauso*-k dituen testu arteko erreferentziok izugarri aberasten dute nobelaren horizonte literarioa eta *palimpsesto* harrigarria bihurtzen dute. Hortxe daude, ikuspuntu soziologikoz heriotzaz hitz egiten duten E. Morinen edo P. Ariés-en lanei egindako erreferentziak edo hainbat literaturgilek idatzitako lan ezagunak (besteak beste, Unamuno, Pavese, Camus edo Sartrerenak).

1996an bere azken nobela eman zuen argitara Saizarbitoriak: *Bihotz bi. Gerrako kronikak*, gaztelaniara *Amor y guerra* titulupean itzulia (Espasa-Calpe, 1999). Orain artean liburuak euskaraz izan dituen hiru argitalpenak eta 1997an Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak eman zion *Zabalkunde Saria*, bere arrakastaren lekuko ditugu. Arrakasta hori gaztelaniako itzulpenak jaso dituen laudorioetara ere heda genezake, izan ere, R. Senabreren iritziz, "La lectura de Amor y guerra es un oasis en medio de este desierto de frivolidades mercantiles que nos aflige." (ik. *La Razón*, 1999-6-6).

Titulutik bertatik iradokitzen zaigun modura, nobela honetan gizakia gertutik hunkitzen duten bi sentimenduez hitz egiten zaigu: amodioaz (*Bihotz bi*) eta gorrotoaz (*Gerrako Kronikak*). Bestalde, *Hamaika pauso*-n gertatzen zenaren antzera, hasieratik bertatik no-

belaren amaleraren jakitun gara oraingoan ere, narratzaile-protagonistak emaztearen adulterioa jakin ondoren leihotik botatzen duela esaten baitugu. Intriga oro hasieratik ezabatzeagatik, nobela hau aitortza bat dela esan genezake, irakurlearen konplizitatea bilatzen duen aitortza gainera.

Aitortza dela diogu, jakina denez, aitortza egon dadin beharrezkoa baita lehenago delitu edo arau hauste bat egotea, eta kasu honetan, Bibliaren agindurik oinarritzkoenak dira hausten direnak: "ez duzu inor hilko; ez duzu adulteriorik egingo". Nobelako senar koldararak, bikotearen arteko harremana amaituta dagoela onartu ordez, nahiago du mendeku hartu eta emaztea hil. Senar jeloskor hau dugu, hain zuzen, nobelaren narratzailea eta bere ahotik jakiten ditugu bikotearen harreman zail eta trumoltsuaren unerik bortitzeak. Aurreko nobeletan bezala, oraingoan ere gertakariak ez zaizkigu aurkezten gertatu ziren hurrenkeran, alderantziz, berriro ere denbora psikologikoa da gailentzen dena, eta honen ondorioz, aurreranzko eta atzeranzko jauziak etengabeak dira. Oroimenaren joan-etorri horietan, nobelaren oinarrian dauden bi gerrak dira hizpide. Batetik, Hanbre sagardotegian biltzen diren jubilatuek kontatzen dizkiguten Gerra Zibileko pasadizo desberdinak. Bestetik, bikote protagonistaren etxeko "gerren" xehetasunak. Narratzaileak berak aitortuko duenez "istorioaren narrazioa, kontaketa bera, istorioa baino interesgarriagoa da". Horregatik errepikatzen dira, behin eta berriro, eszena berak, borroka hauen nabarduren zehaztapenean gaitzea gogoko duelako narratzaileak.

Ene Jesus-eko protagonistaren antzera, kontatzeak libreago egingen duela pentsatzen du pertsonala honek. Alabaina, ezin dira bi nobela hauek konparatu, *Bihotz bi*-n ez baitago kontaketa berraren gaineko hausnarketarik. Beste hiltz batzuekin adierazteko, Saizarbitoriaren azken nobela ez da *metanobela*. *Hamaika pauso*-n bezala, oroimena da oraingoan ere nobelaren aitzakia narratiboa. Memoria honek puzzle bateko pieza guztiak berreraikitzen bazizkigun Iñaki Abaituaren kontakizunean, *Bihotz bi*-n behin eta berriro errepikatzen diren eszenen xehetasunak borobiltzeko balio du. Egile donostiarrentzat hain gustukoa den A. Robbe Grillet idazlearen esanak gogoratu "oroitzea beti imajinatzea dela" esango dugu.

Oroimenaren zutabe nagusia, eta nobelan adiera sinboliko izugarria duena 13arekin lotutako data-zerredak osatzen du: 1936ko

Irailaren 13an sartu ziren erreketek Donostian eta Ategorrieta gagnetik okupazioa burutu; ia hirurogel urte geroago, irailaren 13an, haserretu ziren protagonista eta bere emaztea azkenengoz eta egun berean ezagutu zuen senarrak Bioleta. 1936ko otsailaren 13koa da, halaber, Mikele de Abando eta protagonistaren alta azaltzen diren argazkia (eta gerora esango denez, Bioletaren ama egun horretako harremanen fruitu da); 1936ko uztailaren 13a da Calvo Sotelo hil zuten eguna,...

Guztiarekin ere, malsutasun handiz testurutzen den errepikapenaren teknika narratibo honen garrantzia istorioaren beraren nolokotasunak indartzen du, dudarik ez baitago, edozein irakurleren begietara arras erakargarriak suertatzen direla infidelitasun kontuok. Azken batean, bikoteen arteko inkomunikazioak, mixeriak, bakardadeak, obsesioak, dira nobela honetan kontatzen direnak, hurkoa zigortzeko erabiltzen diren estrategia pentsatu eta kalkulatuak.

Senar adardunaren obsesioa J. Joyceren *Ullises* (1922) edo *Finnegans wake* (1939) nobeletan iraunkorra bada ere, Irlandarraren Leopold Bloom protagonistak, Mollyren fideltasunik ezaren jakitun izanik ere, ez du bere emaztea akabatzen. Berak ere, *Bihotz bi*-ko protagonistak nobelako Donostia literarioan egiten duen antzera, amoranteak emazteari igorritako mezua tartean, adulteroen eszenak imajinatzen ditu Dublin literarioan barna. Hori gutxi balitz, Bloom Ingelesaren itzulpen kontsidera genezakeen *Flora* izena duen pertsonaia, musikazalea eta oparoa dugu, Molly bezala (etengabeak dira beraien ipurdi "naharoei" egiten zaizkien erreferentziak).

Hortik aurrera, ezin esan bikotearen arteko gatazkak tratamendu bera duenik Irlandarraren nobelan eta Salzarbitoriarenean. Hasieran esan dugun bezala, Salzarbitoriarena sentimendu-gerra baten kontaketa da, ikuspuntu bakarrez egituratua gainera, hau da, senar adardunaren ikuspuntik. Futbol eta boxeozale den gizon honek, "Love story" bezalako kantez hunkituta geratzen denak eta bere jokabide arrazionalistaren frogagarri "jakituria" kullinario dudaezinezkoaren jabe denak (hortxe daude, zehaztasun flaubertiarrez, arrautzak nola frijitu behar diren azaltzen dizkiguten pasarteak, edo entsalada edo lasagna gustagarriak egiteko prozedura zehaztuak, edo legatza frijitzean kontuan hartu beharreko aholkuak), emaztearen eta emakumeen topiko matxista guztien adibideak ematen dizkigu, *Tomate berde frijituak* bezalako filmeak gustatzen zaizkiela esanez edo "no-

bela lodikoteak" irakurtzen dituztela adieraziz. Hori gutxi balitz, Florarekin izandako eztabaida nagusiak "bere jakituria entziklopedikoaren aurrean" emaztearen nortasuna finkatu beharrak eragindakoak zirela aitortuko digu protagonistaitsu honek.

Ezin esan gizonezkoen irudi ona ematen denik nobelari. Nobelako protagonista Zhivago doktorea bezala sentitzen bada Bioleta autobusetik ikusten duenean (126) antz gutxi du gizonezko honek B. Pasternak-en nobelako protagonistarekin. Azken honek, Yuri Zhivagok, emakume batekin ezkondu ondoren beste batez maltemindu arren, ez du zitalkeriaz jokatu. Horregatik, Floraren ahotan jartzen diren "ona zaude" etengabeak eta Hopper-en *Hoteleko logela* (1931) koadroarekin egiten diren etengabeko konpareketak desolazioaren, abandonoaren erreferentzia plastikoak ditugu. Liburuaren lehenengo argitalpenaren azalean irudikatzen zen koadro honek J. Updike nobelagilearen poema bat merezi izan bazuen, gizakiaren bakardadea adierazteko duen indarrarengatik izan zen.

Izan ere, Flora, ezer sentitzen bada, emakume "abandonatua" sentitzen baita, hasieratik bertatik senarrari egozten dion abandonoa dela medio. Eta argi dago bikotearen indiferentzia hori dela emazteari jasangaitzena suertatzen zaiona. J. Ortega y Gasset-ek bere *Estudios sobre el amor* (1939) gogoangarrian zioskun bezala, maltemindutako emakume batek nahiago du bikoteak eragiten dizkion nahigabe eta sofrikarioak jasan, bere indiferentzia palratu baino. Hor- tik, Florak pianoz jotzen dituen piezetan aieratzen den irudi malde- rra, "Look at me, I am as helpless as a kitten up a tree" dioen kantari bezala.

Nobelako bi protagonista femeninoak, hau da, Flora eta Mikele de Abando, gizon koldar batek abandonatutako emakumeak ditugu. Lehenengoa, sasintelektuala den senar jeloskorra, bigarrena, senar- raren aita antiheroikoak, haurdun utzi ondoren, frontetik desagertu zenak. Bi pertsonaia femenino hauen deskribapenak (dela fisikoak, dela psikikoak) emakume sendoaren irudia ematen dute: Florak Artetaren koadro batetik irtendakoa badirudi, Mikele *Emakume Abertzaleen Batza* zelakoaren kide aktiboa dugu, Lauaxeta, Aitzol edo Orixe tartean, Euskal Herrian zehar mitinak ematen dituena. Hogeita hamalau urtekin, lepoko orezta baten kausaz hiltzen den pertsonaia honen izenak, *Emakume Abertzaleen Batza* zelakoan ba-

zkide kopuru handiena izan zuenari, Abandokoari hain justu, egiten dio erreferentzia.

Biktimak izango dira bi emakumeok, gizonezko baten biktimak hain zuzen, eta narratiboki Floraren kasua suertatzen zaigu nobela honetan garrantzizkoena. Emazteak adarrak jarri dizkiola jakitun denetik, deliriora eramango duten obserbazio eta antsietatea areagotuz joango zaizkio. Desiratutako objektuak ihes egiten diola pentsatzeak beragan sortzen duen urrikaltasun eta ziurtasunik ezaren adierazle ditugu, bere buruaz dituen irudi penagarriak. Protagonistak kiratsa besterik ez dio somatzen bere buruari (linimento eta sardin-usainaren nahasketatik eratorria) eta zakur deslai baten modura abandonatzen du bere burua (121). Senar honen zeloek, A. Robbe-Grillet-en *La Jalousie* (1957) nobelako protagonistaren kasuan bezala, emaztearen eta amoranteen obserbazioa eragingo dute eta ezaugarri optikoz soilik transkribatzen diren eszenen errepikapena bultzatuko (Robbe-Grillet-en nobelan ehunzangoaren zapalketaren eszena zen etengabe errepikatzen zena). Dena dela, infidelitasun-gertakariak imajinatzen dituzten bi narratzaile hauen artean, A. Robbe-Grillet-en nobelakoa gela batean itxita dagoen bitartean, *Bihotz bi-n* pertsekuziozko lasterketa paranoikoen protagonista bihurtzen da.

M. Kunderak zioen moduan, maitasuna ez da sexu-desioan soilik nabarmentzen, norbaiten ondoan lo egiteko desioan ere bai, eta horregatik dago kondenatuta bikote hau asteetan bananduta lo egitera. Irtenbidea, nobelan adierazten denez, senarraren erabaki tragikoan egongo da eta berau behin eta berriro iragarriko da. Funtzio iragarle hori lukete, hortaz, dominan aurkitutako ile biloa Gustave Doré-ren "Jezabel leihotik jaurtikia" grabatua azaltzen den orrialdean gordetzeak edo hanbreko jubilatuek infidelitatea konpontzeko ematen dizkioten gomendioek.

Protagonistari alferrikakoa izango zailo sexu-harreman desiozkoek galdutako emaztearen "jabegoa" berreskuratzen salatzea. Berdin generrake Bioleta gaztearekin, sexu-fantasia guztien batura kontsidera daitekeenarekin, dituen sexu-harremanez, hauetan, bere grinak asetzeaz gain oraindik "gauza" dela frogatzen baitio bere buruari. Telefono-kabinako eszenan azaltzen den "Macho de Guerlain" iragarkiak, ongi baino hobeki irudikatzen digu protagonistaren ustezko errealtatea.

Azken batean, gezurra badirudi ere, Florarekiko desioa "de-

bekuzko" gisara interpretatzen du protagonistak, bere iloba datekeen Bioletarekikoa ez bezala. Bikotearen arteko harremanen gain-beheratzea bistakoa denean, eskuragarriagoa izango zaio Bioletarengana hurbiltzea emaztearengana baino. Horixe baita pertsonaia gazte honek nobelan irudikatzen duena: desioa, debekua eta abismoaren amaieran dagoen heriotza. Misterio edo fantasiatzko narrazio askotan bezala, argazki baten azterketak erakutsiko dio protagonistari heriotzaren ikurra lepoan daramaten emakumeok debekatutako desioaren ikurrak direla. Ezin da ukatu nobela honek ikutu melodramatikoa dituen, David Lean-ek zineratutako *Zhivago Doktoea* hartan bezala, tentsioa areagotzeko trebetasunez erabiltzen direnak.

Seguraski, amaieran bere buruaren biktima suertatzen den senar honek, ezin du aitortu bere emaztea beharrezko zaiola bizitzen segitzeko, bere burua erabat ez suntsitzeko, eta Florak egindako aukera sinestezina iruditzen zaio.

Amodioa, gorrotoa, sexua eta heriotza,.... nobela honen indarra azpimarratzen duten osagalak dira, dudarik gabe. Bataillek noizbait esan zuen bezala, bada "sakratuaren erotismoa" deli dezakegun erotismo mota bat. Bertan, maitatzen dena suntsitu, akabatu egiten da eta horixe da, hain justu, maitatzeko modu bakarra. Aurreko nobeletan bezala, oraingoz azkenengoa den *Bihotz bi-n* ere, gure sentimendu ezkutu eta ilunenetan sakondu nahi izan du egileak.

Azkena:

Ramon Salzarbitoriaren nobelagintza guztia izan dugu hizpide lerro hauetan. Ikusi dugunez, nobela bakoitza aurrerapausu estetikoak da egilearen ibilbide literarioan. Hasiera batean, begiradaren babesean iradokitzen zitzaigun kontzientzia horrek mundua kanpotik ikusten bazuen, poliki poliki, barrurantz jotzen du, oroimena bihurtuz egilearen azken bi nobelen giltzarri.

Modu honetan, nobelen egitura bera gero eta gehiago ezkutatuz, kontaketa bera joan zaigu gailentzen. Alegia, *Bihotz bi-n* azalera-tu den moduan, narratzailearen solasa da oroimenaren kapritxoel erantzuten saiatuko dena. Desagertuz joan dira, maila eta atal desberdinetan antolatutako kapituluak, eskema esplizito baten arabera zehaztutako nobelak, eta azaleratzen, aldi berean, pertsonaia desberdinen ezinegon eta bizikizunak. Gero eta garrantzi handiagoa du kontagai denaren bilakaerak berak, eta horretarako irakurlearen ja-

kinmina piztu nahi duten estrategiak erabili behar badira (azpimarra-garria da *Bihotz bi*-ren azken orrietan kausi dezakegun *suspentsea*) narratzalleak erabili egiten ditu.

Aldatu ez dena, Saizarbitoriaren nobelen oinarrian dagoen giza-tasuna da. Bere pertsonaiak bakarrik sentitzen jarraitzen dute, heriotzaren aurrean beldurra izaten, ezinezko amodioak itxaroten,... Irakurlea hunkitzen. Egileak funtsezko zaizkigun galak ukitzen jarraitzen du, bizitzarekin duen konpromezuari erantzuten, gure errealitatea erromantizatzen, Novalis-ek esango lukeen moduan.

5. Bibliografia

5.1) Ramon Saizarbitoriaren bibliografia.

5.1.a) Nobelak:

- Saizarbitoria, R., (1969) 1997⁵, *Egunero hasten delako*, Donostia, Erein
 ———, (1976) 1997¹⁰, *100 metro*, Donostia, Erein
 ———, (1976) 1995², *Ene Jesus*, Donostia, Erein
 ———, (1995) 1997², *Hamaika pauso*, Donostia, Erein
 ———, (1996) 1997³, *Bihotz bi. Gerrako kronikak*, Donostia, Erein

5.1.b) Bestelakoak:

- Saizarbitoria, R., 1969, "Poesia banatua" [poemak] in ELKAR LANEAN, *Euskal elerti* 69, Donostia, Lur, 461-484
 ———, 1973, "Hitzaurre" in ARESTI, G., *Lau teatro arestiar* Lur, Donostia, 5-13
 ———, 1975, "Hitzaurre" in URKIZU, P., *Sekulorum sekulotan*, Kriselu, Donostia, 5-22
 ———, 1978, "Honez gero" in ELKAR LANEAN, *Agiriak Euskal poetak eta artistak G. Arestiren omenez*, Donostia, C.A.P.
 ———, 1991, "Hitzaurrea" in Agirre, J. *Gizon bat bilutsik pasiloan barrena*, Elkar, 7-22
 ———, 1991, "Aurkezpena" in *Galeuzca VIII jardunaldiak*, Euskal Idazleen elkarte, 103-105
 ———, 1992a, "Hitzaurrea" in Céline, L.F. *Gauaren muturrerainoko bidai*, Igel, Donostia, I-XV

- , 1994a, "Hitzaurrea" in Garzia, J., *Itzalen Itzal*, 2. arg., Donostia, Alberdania
- , 1994b, "Kortesiaren nostalgia", *Emakunde* 20, 4-5
- , 1998, "A vueltas con El Bucle", *Revista de Occidente* 200, 110-117, 1998ko urtarrila
- Saizarbitoria, R. eta Sarasola, I., 1979, "Rikardo, gidari", *Jakin* 10, 116

Horietaz gain:

- Kolaborazioak hainbat aldizkari eta egunkaritan. Besteak beste: *Zeruko Argia* (*Gazte naiz sallean*), *Oh Euzkadil*, *Ustela*, *Jakin* (1992-93) ... *Egunkaria*, *El País*, ...

5.2) R. Saizarbitoriaren obrari buruzko bibliografia:

- Agirre, J.A., 1983, "Ramon Saizarbitoria bere talentoaren tranpan", *Egin-Jaiegin*, 1983-VII-2, 12 (*Ene Jesus*-i buruzkoa)
- , 1995a, "Oraingo idazle belaunaldiari urte txarrak tokatu zaizkiola-koan nago", *Argia* 1557, 95-12-24, 43 (elkarrizketa)
- , 1995b, "Memoria txarrak egiten gaitik idazle", *Egin*, 95-12-8, 38 (Elkarrizketa)
- , 1996a, "Bi bihotzen arteko laberintoan", *Egin*, 96-12-6, 43 (*Bihotz bi*)
- , 1996b, "Saizarbitoriaren nobela gomendatuz", *Igandegin*, 96-12-15, 29 (*Bihotz bi*. Kritika)
- , 1998, "Saizarbitoria Gaztelaniaz", *Egin*, 98-2-20, 51 (*Los pasos incontables*. Egunkari-kronika)
- Agirre, L., 1994a, "Etorkizuneko exillotik itzultzeko garaia. Saizarbitoriaren *Ene Jesus* berrargitaratu dute", *Egunkaria*, 94-12-23, 20 (Egunkari-kronika)
- , 1994b, "Saizarbitoria: "Literaturaren Literatura da gaur egun ere gehien interesatzen zaidana", *Egunkaria*, 94-12-23, 20 (Elkarrizketa)
- Aizarna, S., 1998, "Meandros de la memoria. (*Los pasos incontables*)", *El Diario Vasco*, 98-2-28, 17 (erreseina)
- Aja, X., 1998, "E.T.A. está matando el nacionalismo", *Deia*, 98-2-20, 53 (egunkari-kronika)
- Aldekoa, I., 1997a, "Euskal nobelaren zirrikitutik hiru begirada (III). Ramon

- Salzarbitoriaren nobelagintza. *Hamaika pauso*", *Bitarte* 11, 1997ko apirila, 131-161 (Kritika. Birmoldatua in Aldekoa, I., 1998, *Mendebaldea eta narraziogintza*, Donostia, Erein, 109-153)
- , 1997b, "Modernitatea euskal literaturan (1950-1996)", ELKAR LANEAN, *Lur Entziklopedia Tematikoa. Hizkuntza eta Literatura*, Lur, 1997 (besteren artean, R. Salzarbitoriaren nobelagintza aztertzen du)
- Alfaro, E., 1998, "Salzarbitoria se enfrenta con "Los pasos Incontables" a los lectores en castellano", *El País*, 98-2-20, 9 (egunkari-kronika)
- Argia, 1995, "*Hamaika pauso*", *Argia*, 95-12-17, 46, (Erreselna laburra),
- Amenabar, J., 1982, *Euskal nobelaren azterketa*, Azpeltia, Izarraizpe Irakaskuntza Kooperatiba (*Egunero hasten delako-ren azterketa*)
- Askoren artean, 1976, "100 metroko polemika", *Berriak* 2, 55
- , 1977, "Ramon Salzarbitoriarekin", *Berriak* 27, 26-27 (elkarrizketa)
- , 1977, "Ene Jesus. Ramon Salzarbitoria", *Berriak* 29, 35 (kritika)
- Camino, I., 1986, "R. Salzarbitoria: "Ni ez naiz idazle senditzen", *ARGIA* 1100, 27-32 (elkarrizketa)
- De la Peña, L., 1998, "El Alma del Miedo", *El País*. Babella, 98-8-15, 8 (*Los pasos incontables*. Kritika)
- , 1999, "Amor en la Guerra y Guerra en el Amor", *El País*, 99-6-26, 6 (Kritika)
- Diario Vasco, 1996, "Ramón Salzarbitoria gana el Premio de la Crítica en euskera con "*Hamaika pauso*", *El Diario Vasco*, 96-4-14 (Egunkari-kronika)
- Egunkaria, 1996a, "Salzarbitoria eta Otamendi Kritika Sarien jabe", *Egunkaria*, 96-4-14, 14 (Egunkari-kronika)
- , 1996b, "Salzarbitoriaren "*Hamaika pauso*" Espainiako Sari Nazionalen finalista", *Egunkaria*, 96-11-7, 7 (Egunkari-kronika)
- El País, 1999, "R. Salzarbitoria: Gai politikoak baztertea gizartearen eboluzioaren isla da", *El País*, 1999-5-22, 10 (elkarrizketa)
- Elustondo, M.A., 1998, "Nazionalista ez denak euskara bere egin behar du", *Argia* 1673, 1998-5-31, 20-23 (Elkarrizketa)
- Ereñaga, A., 1996, "Egunero gerran gaudelako", *Egin*, 96-12-1, 58 (Kronika. *Bihotz bi*)
- Esteban, I., 1998, "Salzarbitoria remueve en su libro la memoria de su generación", *El Correo*, 98-2-20, 52 (*Los pasos incontables*. Egunkari-kronika)
- Fernandez, J.L., 1997, "Bukaeratik hasiz", *Egunkaria*, 97-2-1, 33 (*Bihotz bi*. Kritika)

- Garmendia, X., 1996, "Bihotz bi situa a Saizarbitoria de nuevo delante del lector", *El Mundo*, 96-12-1, 15 (Rgunkari kronika)
- Garzia, J., 1994, "Egunero hasten delako", *Hegats* 8, 1994ko urtarrila, 11-17 (Kritika)
- , 1998, "Hamaika pauso alferrik", *Hegats* 17/18, 83-96 (Kritika)
- Golkoetxea, J., 1996, "Liburuan gizonetakoak salatzen dituz", *Egunkaria*, 96-12-1, 32-33 (elkarrizketa. *Bihotz bi*)
- Hernandez Abaltua, M., 1983, "Saizarbitoriaren '100 metro' ren semantikaz ohar batzu", *JAKIN* 29, 173-185 (Kritika. 100 metro nobelaren 7. argitalpenean errepikatua)
- , 1986, "Aitzin argibidea" in *100 metro*, 7. arg., Donostia, Erein
- , 1996, "Saizarbitoriaren bosgarren eleberria", *Egunkaria*, 96-12-13, 32 (*Bihotz bi*-ren aurkezpenean irakurritako testuaren zatia)
- , 1997, "Bihotz bi", *Egan* 1997 1-2, 158-261 (*Bihotz bi*-ren aurkezpenean irakurritako testua. Kritika)
- Iban, A., 1996, "Hemendik aurera ez diot neure buruari ukatuko idazlea naizela", *Egunkaria*, 96-12-9, 6-7 (Elkarrizketa. *Bihotz bi*)
- Ibargutxi, F., 1994, "Tras años de duda, Saizarbitoria decide publicar su nueva novela", *El Diario Vasco*, 94-12-23, 79 (*Ene Jesus*. Egunkari-kronika)
- , 1996, "Gizon-emakumeen arteko tirabirak kontatu ditu R. Saizarbitoriak", *El Correo*, 96-12-1, 64 (*Bihotz bi*-ren aurkezpenaren kronika) (ibid. *El Diario Vasco*, 96-12-1, 69)
- Iturbide, A., 1996, "Mosaiko eta grabitazioa" (*Hamaika pauso*), *Egunkaria*, 96-2-3, 33 (Kritika)
- Iturrioz, P., 1988, "Jira bira eta itzala. Saizarbitoriaren 100 metro-ri buruzko interpretazioa", *Literatur Gazeta* 10, 14-16 (Kritika)
- Izagirre, K., 1976a, "Hitzaurrea" in SAIZARBITORIA, R., *100 metro*, Donostia, Kriselu
- , 1982, "Hitzaurrea" in SAIZARBITORIA, R., *Ene Jesus*, Donostia, Kriselu
- , 1986, "Argitalpen honen hitzaurrea" in SAIZARBITORIA, R. *100 metro*, 7. arg.,
- Izpiuz, K., 1987, "Euskal narratibaren antologia: simulakroaren hezur marmia", *Literatur gazeta* 5, 1 eta 20 (Kritika)
- Juaristi, F., 1996, "Oroimena gizakiona da" (*Hamaika pauso*), *El Diario Vasco*, 96-1-13 (Erreseina)
- Juaristi, J., 1987, "Antologia simulakro delarik", *El Diario Vasco*. Zabalik, 87-11-18, 2 (J.M.Lasgabasterrekin polemika kritikoa)

- Kortazar, J., 1980, "Ramon Salzarbitoriaren 100 metro", *JAKIN* 13 , 145-152 (Kritika)
- , 1982, "Gaurko narratiba eta euskal literatura" , *JAKIN* 25 , 86-93 (Kritika)
- , 1990, "La prosa moderna", *Literatura Vasca. Siglo XX*, Donostia, Etor, 120-138 (Besteren artean, Salzarbitoriaren nobelagintza aztertzen da)
- , 1995, "Adimena, zenbakia, musika", *Deia Igandea*, 95-12-3, 25 (*Hamaika pauso*, Kritika)
- Lasa, J.J, 1976, "Epilogo" in SAIZARBITORIA, R., *Ene Jesus*, Donostia, Erein
- Lasagabaster, J.M., 1980, "Literatura Vasca y Bilingüismo: vasco y castellano en la novela 100 metro de R.Salzarbitoria", *Actas del Séptimo Congreso de la Asociación Internacional de Hispanistas*, Erroma: Bulzoni Editore
- , 1982, "Bigarren edizioaren hitzaurrea" in SAIZARBITORIA, R., *Egunero hasten delako*, 2. arg.
- , 1986, "Funtzionatzen duen testua" in SAIZARBITORIA, R., *Ehun metro*, 7. arg., Donostia, Erein
- , 1989, "La novela vasca al borde de la realidad" in ASKOREN ARTEAN, *Congreso de Literatura. II. Congreso Mundial Vasco*, Madril, Castilla, 319-346 (*Ehun metro*. Kritika)
- , 1991, "La escritura como lugar de transgresión. A propósito de *Ene Jesus* de R.Salzarbitoria" in LAKARRA, J.A. & RUIZ, I., (Arg.), *Memoriae Luis Mitxelena Magistri Sacrum*, Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia
- Lertxundi, A., 1976, "100 metro, R. Salzarbitoria", *Zeruko Argia*, 684-685, 29-30 (Kritika)
- M.O., 1996, "La producción literaria se intensifica en la antesala de la XXXI Feria de Durango" (*Bihotz bi alpatua*), *Deia*, 96-12-1
- Mujika Iraola, I., 1996, "Once pasos", *El Diario Vasco*, 96-1-13, 3 (Itzulpen beharraz. Iritzi artikulua)
- Muñoz, J., 1995, "*Ene Jesus*", *Hegats* 12, 25-31, 1995eko azaroa (Kritika. Liburuaren aurkezpenean emandako hitzaldia)
- , 1999, "Bihotz bi", *El Diario Vasco*, 1999-6-20, 24 (Iruzkina kritikoa)
- Navarro, K., 1996, "Salzarbitoriaren azken nobela dela eta", *Egunkaria*, 96-2-16, 28 (Kritika)
- Olazabal, K., 1976, "100 metro. R.Salzarbitoria", *Zeruko Argia*, 683, 30
- Olaziregi, M.J., 1991, "Fokalizazioa 100 metro-n" in J.A. LAKARRA, & I. RUIZ ARZALLUZ (Arg.), *Memoriae L. Mitxelena Magistri Sacrum*, Anuario del

- Seminario de Filología Vasca "Julio de Urquijo"-ren gehigarriak XIV, Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 1991, 1217-1229
- , 1994a, "R. Saizarbitoriaren nobelagintza: Ixiltasunera daraman bi-dea", *Egan*, 37-55.
- , 1994b, "Ene Jesus nobelaren birrargitarapena dela eta" In Saizarbitoria, R., *Ene Jesus*, Donostia, Erein, 9-18
- , 1995, "Hamaika pauso: Irakurketarako gonbitea", *Jakin* 90, 49-67 (Kritika)
- , 1996, "Hamaika pauso. La última gran aventura literaria de Ramón Saizarbitoria", *Insula* 593, 14-15 (Kritika)
- , 1997, "100 metroren 10garren argitalpenari hitzaurrea" In Saizarbitoria, R., *100 metro*, Donostia, Erein
- , 1998a, "Bihotz bi. Gerrako kronikak", *Hegats* 17/18, 142-149. (Kritika)
- , 1998a, "La novela de Ramon Saizarbitoria", *Insula* 623, 1998ko abendua, 13-16
- , 1998b, *Ramon Saizarbitoria. Antologia*, Bilbo, Ibaizabal-Kriselu.
- , 1999, "Poetika desberdinak R. Saizarbitoriaren nobelagintzan", *Asmoz eta Jakitez* Graduondoko ikastaroan emandako hitzaldia. Argitaratzeaz.
- Oñederra, L., 1982, "Epilogo" In SAIZARBITORIA, R., *100 metro*, 4. arg., Donostia, Kriselu
- Osinalde, J., 1994, "Saizarbitoriarena, azkenik", *Egin*, 94-12-22, 43 (*Ene Jesus*. Egunkari-kronika)
- Rojo, J., 1996, "Ixiltasunaren ondoren", *El Correo. Territorios*, 96-5-16 (*Hamaika pauso*. Kritika)
- Sarasola, I., 1975, *Txillardegi eta Saizarbitoriaren nobelagintza*, Donostia, Kriselu (Kritika)
- , 1969, "Hitz aurre" In SAIZARBITORIA, R., *Egunero hasten delako*, Donostia, Lur
- , 1977, "Ene Jesus edo Jesus, Jesus, Jesus Maria eta Jose", *Jakin* 2, 123-124 (Kritika)
- , 1979, "Prólogo para el lector de lengua castellaña" In SAIZARBITORIA, R., *100 metros*, trad. Pilar Muñoa, Madrid, Ed. Nuestra Cultura
- Sarrionaindia, J., 1977, "Gizartearen Kronikaz eta euskal nobelagintzaz", *Zeruko Argia* 774, 30-31 (kritika)
- , 1979, "100 metro. Ramon Saizarbitoria", *Zeruko Argia* 829, 29 (Kritika)

- Senabre, R., 1999, "Amor y Guerra", *La Razón*, 1999-6-6 (Kritika)
- Sotillo, M., 1995, "Escribir en euskera ya no te libra de ser mal considerado por sectores abertzales", *El Diario Vasco*, 95-12-10, 56 (Elkarrizketa)
- , 1997, "Nik ez dut inor entretenitzeko idazten, neure arazoak konpontzeko balizik", *El Diario Vasco*, 97-1-4, 53 (Elkarrizketa)
- , 1998, "RS: Espero que "Los pasos Incontables" tenga una lectura política correcta fuera de aquí", *El Diario Vasco*, 98-2-20, 68 (Egunkari-kronika)
- Ubeda, J., 1996, "R. Salzarbitoriarekin batera, J.L. Otamendi Kritika Sariaren irabazle da", *Egunkaria*, 96-4-16, 27 (Egunkari-kronika)
- Zabala, J.I., 1995, "Aintzindarien Itzulera", *Egunkaria*, 95-12-3, 85 (*Hamaika pauso*. Egunkari kronika)
- Zaplain, M., 1998, "Oroimena eta eternitatea Proustenean Deleuzek azaldua. *Hamaika pauso*, Laura, Denbora galduaren bila", in *Elkar lanean*, 1998, *Erresistentziaren pentsamendua*, Bilbo, Besatari, 81-103
- Zubiria, P., & Zuazabeitia, A., 1995, "Hamalma pauso'ren historia eleberrri intimista eta abentura literarioa da", *Argia* 1514, 95-1-22 (Elkarrizketa)